

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Kosmoikos: The search for location in a networked age

Tuters, M.D.

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Tuters, M. D. (2015). Kosmoikos: The search for location in a networked age

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <http://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

SAMENVATTING

Kosmoikos: de zoektocht naar locatie in een genetwerkt tijdperk

Deze dissertatie begint met een beschouwing over de *locationele omslag* in moderne kunst als antwoord op de dematerialisatie van plaats volgens een substantivistische traditie in mediatheorie, die claimt dat “media onze situatie bepalen” (Kittler 1999 xxxix) en een tegengestelde relatie tussen genetwerkte media en lokale cultuur veronderstelt. Marshall McLuhan zag media in deze traditie als iets dat ons in omgevingen hult, waarvan onzichtbare vooronderstellingen door kunst zichtbaar werden gemaakt. Paul Virilio, die zichzelf omschreef als een “kunstcriticus van de technologie” (Virilio in Aritage 2001, 25), leest de introductie van consumententechnologie met GPS locatiebewustzijn—die *locatieve media* mogelijk maakte—als een fenomeen dat een technologische oplossing biedt voor het eeuwenoude metafysische dilemma van het bepalen van je juiste positie in het grote geheel. Virilio’s perspectief is vergelijkbaar met Fredric Jamesons idee over cognitieve cartografie, namelijk als middel om met een situatie om te gaan waarin geloofd wordt dat de economische basis van het laat-kapitalisme het fenomenologische begrip van plaats heeft voorbijgestreefd, waarmee het de normatieve basis voor Marxistische politiek in duigen doet vallen. Net als Marshall McLuhan streeft hij met zijn benadering—die wordt gezien als “de meest gedenkwaardige oefening in alle literatuur over het postmodernisme” (Anderson 1998, 58)—ernaar de latente content, die verborgen is in de mediaomgeving, te onthullen, met name door middel van metaforen van netwerken en kaarten, waarmee hij oproept tot de ontwikkeling van een “geheel nieuwe technologie, die op zichzelf een reflectie of een manier is om met een geheel nieuwe economische wereld om te gaan” (Jameson 1984b, 58).

Openend met Jamesons programmatische ambitie om een cartografische esthetiek te

ontwikkelen die de relaties van productie zichtbaar maakt, verloopt deze dissertatie als een geschiedenis van de ideeën die zich bezighouden met de zoektocht naar locatie in een genetwerkt tijdperk. Voortbouwend op Michel Foucaults latere historicisme en in erkenning van Martin Heideggers observatie dat “[w]at voor ons natuurlijk lijkt [...] de mens eens vreemd was” (1993, 150), verwijs ik naar mijn gehele benadering als een mediagenealogie. Het narratief verloopt als een detectiveverhaal, op zoek naar het antwoord op de vraag wat er is gebeurd met plaats? Terwijl ik mij in mijn eerdere werk in het veld van locatieve media initieel verdiepte in de casus (Tuters en Varnelis 2006), herleid ik in mijn dissertatie de verdwijning van plaats tot, bijvoorbeeld, het ontstaan van een nieuw soort denken over ruimte, waarvan Foucault claimt dat het ontstaan is uit vernieuwingen in 18e-eeuws Europees liberaal-economisch gedachtegoed, waar nieuwe calculerende technieken bijdroegen aan de relatieve deterritorialisatie van bestuur—daarmee een term hergebruikend die door historici gebruikt werd om in de Napoleontische tijd te verwijzen naar het proces waarmee soevereine vorstendommen onder dwang werden geannexeerd en de onteigende soevereinen enkel nog de rol van symbolisch boegbeeld bezaten, om teneinde mijn eerste hoofdstuk de titel gemediatiseerde locatie te geven.

Naast het geven van een overzicht van de dissertatie, voorziet hoofdstuk 1 in een introductie in Foucaults genealogische benadering van geschiedschrijving, met betrekking op de manier waarop kleine onafhankelijke technische vernieuwingen gezien kunnen worden als veranderingen die de epistemologie beperken en daardoor vormen van subjectiviteit toestaan. Dit dient niet te worden verward met genealogie in de zin van het herleiden van afkomst, ook wel Foucaults “interpretatieve analyse van macht, waarheid en het lichaam” (Dreyfus en Rabinow 1983, 104-125) genoemd, die de premisse verwerpt dat ahistorische gegevens de menselijke geschiedenis onderbouwen, zoals bijvoorbeeld in de Marxistische bewering dat

de economie uiteindelijk bepalend is. In navolging van Foucault, vervolgens, is het de doelstelling van een mediagenealogie om de gelaten houding van onvermijdelijkheid, waarmee vernieuwingen in media doorgaans begroet worden, te problematiseren door historische kennis die mogelijk weerstand biedt weer te geven, om zo de ongerechtvaardigde autoritaire claims die ideeën, vernieuwingen en instanties over ons lijken te hebben in diskrediet te brengen. Mijn benadering pretendeert geen nieuwe feiten over primaire bronnen te geven, maar streeft er in plaats daarvan naar om een uitwisseling tussen disciplines ten tonele te brengen waarin ieder discipline voor zichzelf spreekt over hoe het de “belevingen die hierover vragen stellen” (Foucault 1994, 115) theoretiseert en bovendien speculeert over hoe, zoals Francis Bacon ooit beroemd grapte, in sommige gevallen “de filosofieën die men heeft geleerd of bedacht” in feite op “zoveel geproduceerde en opgevoerde toneelspelen die valse en fictieve werelden hebben gecreëerd” (Bacon 2000, 42) lijken. Een centraal begrip, bijvoorbeeld, waarmee ik de verschillende perspectieven in deze dissertatie in dialoog breng, komt van Bruno Latours pragmatische kritiek op het discours van de kritische theorie, dat hij veroordeelt “blind te zijn [...] voor het belang van het object” (Latour in Gane 2004, 82) als resultaat van haar morele verplichting aan een politiek van emancipatie. Aaneensluitend aan mijn zoektocht naar locatie in een genetwerkt tijdperk betreft deze thesis ook de gepaste rol, omvang en schaal van kritisch-sociaal gedachtegoed volgens de perspectieven geassocieerd met Foucault, Jameson en Latour—en ondanks dat ik ernaar streef om elk perspectief in zijn eigen bijzondere context te representeren, blijf ik niet altijd religieus in mijn eigen intellectuele agnosticisme.

Beginnend bij Robert Smithsons provocatieve observatie dat “de artiest de fictie zoekt die de werkelijkheid vroeg of laat zal imiteren” (Smithson 1996, 91), opent hoofdstuk 2 met een korte discussie van de architectonische avant-gardes uit de jaren zestig, wier werk

gelezen is in een poging om de effecten van dematerialisatie door het herdenken van ruimte “niet als fysieke entiteit maar als programmeren” (Varnelis 2003, n.p.) te representeren. In het bijzonder bekijk ik de ambigue afbeeldingen geproduceerd door Superstudio in termen van zowel een kritiek op de totaliserende ambities van modernistische architectuur als een visuele expressie van een epistemologische breuk van postindustriële kapitalisme (in detail verkend door Jameson in hoofdstuk 3) dat wellicht een nieuwe metafysische relatie tot het begrip van “het buiten” heeft ingeluid—zoals één van hun Florentijnse tijdsgenoten destijds verklaarde, “geen enkele realiteit bestaat nog langer buiten het systeem” (Branzi 2000 [1970], 59).

Vervolgens bespreek ik de relatie tussen technologische netwerken en territoriale soevereiniteit, met bijzondere aandacht voor GPS. Terwijl geolocatiwetenschappers doorgaans de focus leggen op de manier waarop dit soort technologie nieuwe relaties tot lokaliteit verschaft, bespreek ik de introductie van een enkel wereldomspannend coördinatensysteem, waarin elk punt op aarde berekenbaar wordt, in relatie tot de stabilisatie van de grenzen van de natiestaat in de naoorlogse periode en als een element van militaire strategie die het slagveld opnieuw conceptualiseert op basis van het model van een netwerk, waar populatie in tegenstelling tot territorium het doel wordt. Dit leidt vervolgens tot een korte historische beschouwing van de opkomst van genetwerkte ruimte zoals beschreven door Foucault in zijn genealogie van liberaal-economisch bestuur, met als voorbeeld hoe in Europese steden in de 18e eeuw Middeleeuwse verdedigingsbarrières werden onderdrukt om de handel te bemoedigen en de regulatie van de bevolking te normaliseren. In tegenstelling tot de autochtone bron van bestuurlijke macht, behandelt Foucault de moderne liberale staat in feite als een product van deze *milieus*, zoals hij ze noemt, die hij definieert als de materiële middelen die afzonderlijke realiteiten verbinden om “actie op afstand van het ene lichaam op

een andere te beredeneren” (Foucault 2009, 36), zoals in zijn welbekende analyse van het panoptische milieu als een “machtsmechanisme gereduceerd tot zijn ideale vorm” (Foucault 1995, 205) waarin surveillance, die zichtbaar is maar niet geverifieerd kan worden, als een soort “dwangmatige link” (Foucault 1995, 153) fungeert tussen het lichaam en het milieu en ertoe dient om gedragsnormen in te prenten en te internaliseren. Minder bekend tot hun recente postume publicatie, daarentegen, zijn Foucaults gedachten over het ontstaan van een nieuw milieu, dat hij associeerde met “nieuwe technieken van milieutechnologie” (Foucault 2008, 259-60)—een begrip beter bekend van Gilles Deleuze, die het verkende in termen van een verschuiving van een gedisciplineerde maatschappij naar een maatschappij van controle (Deleuze 1992).

Ik illustreer het thema van hoofdstuk 2, environmentaliteit—waarin acties niet conform hoeven te zijn aan de restrictieve normen van gedrag zolang ze vastgelegd worden—aan de hand van Google Glass, door het bedrijf gepresenteerd als het resultaat van de initiële visie “dat je uiteindelijk helemaal geen zoekopdracht meer nodig zal hebben” (Brin 2013). In overeenstemming met Foucaults doelstelling om “een element aan de genealogie van de moderne ‘ziel’” (Foucault 1995, 29) bij te dragen, behandel ik Googles ambitie om menselijk gedrag te modelleren en te voorspellen als een epistemologische vernieuwing, die wellicht in staat is om een nieuwe soort subjectiviteit te produceren door de voorwaarden die ten grondslag liggen aan kennis te wijzigen. Ik overweeg hoe een modieus amalgaam van ideeën van Marx en Foucault—dat voortkwam uit dezelfde radicale Italiaanse studentenbeweging als Superstudio—mogelijk, bijvoorbeeld, Glass als symptomatisch kan beschouwen van hoe de kapitalistische productiewijze in de postindustriële periode in toenemende mate parasitair is geworden op het vastleggen van de sociale knowhow van arbeid; het laatstgenoemde is vaak geconceptualiseerd op basis van het model van genetwerkte berekening als de bron van een

veelsoortige nieuwe klassenpolitiek waarin “klasse-exploitatie niet langer direct door middel van de exploitatie van de industriële arbeidsmacht functioneert, maar door het opleggen van een bevel op dit [...] surplus of overvloed aan macht” (Noys 2010, 110).

Het resultaat van zo een analyse is vervolgens dat “het netwerk” wordt opgeroepen zowel als “een dominante vorm van het beschrijven van de aard van controle, alsook als verzet ertegen” (Galloway en Thacker 2007, 4), vanuit welk perspectief er geen outsider positie is vanwaar een kritiek op “het systeem” ontwikkeld kan worden. Zo beargumenteren Luc Boltanski en Eve Chiapello dat aspecten van de traditionele kritiek op het kapitalisme, als bijvoorbeeld de bron van vervreemding, begrepen kunnen worden als zijnde tot op zekere hoogte toegeëigend door vernieuwingen in marketingcultuur, die tezamen met de tegencultuur zijn ontstaan als een manier om hetzelfde systeem waar zij claimen tegen te zijn in stand te houden.

Tegengesteld aan de formele weergave van jeugdbewegingen uit 1960 als een enkele antinomistische opstand links op het politieke spectrum, focust Fred Turner op de wijze waarop de hippiecultuur uit deze periode begrepen kan worden als baanbrekend voor een soort libertijnse politiek—één die 30 jaar later diep zou doordringen in de “cybercultuur” van Silicon Valley—die sociale transformatie als een geestelijke taak zag met als doel globale vormen van bewustzijn te koesteren door “terug-naar-het-land” te keren en kleinschalige “lokale” technologieën te omarmen. Het is met deze specifieke historische context in gedachte dat ik het “technologisch imaginaire” (Dourish en Bell 2011, 161) rondom Google Glass als een soort instrument van transcendentie neerzet—een ideaal dat wellicht de wortels van de cybercultuur met een gnostische traditie van openbaring verbindt. Een andere draad van dit verhaal, daarentegen, herleidt Google Glass, als de nieuwste innovatie in

omgevingsmedia, naar een “epistemologische en ontologische breuk” (Lafontaine 2007, 32) geïntroduceerd door het veld van cybernetica—de opvatting dat doelgerichte actie door de omgeving bestuurd zou kunnen worden door middel van zelfcorrectie in een biomechanisch systeem, die leidde tot het “revolutionaire [...] idee dat de grenzen van het menselijke subject geconstrueerd zijn in plaats van gegeven” (Hayles 2008, 84). Volgens Turner vormde cybernetica een ideologische sleutelcomponent in de vroege geschiedenis van multimedia-omgevingen die het ideaal van het zelfbesturende individu als basis van de Amerikaanse liberale democratie actief trachtten te koesteren. Terugkerend naar het idee dat technologieën zoals Glass een nieuwe relatie tot locatie verschaffen, besluit hoofdstuk 2 met het voorstel om de moderne locationele omslag in zekere zin te neer te zetten als een fenomeen dat aspecten van de pogingen van de tegencultuur om “het systeem” te overstijgen, door zich te keren naar de lokale en kleine schaal, herhaalt, alleen maar om paradoxaal genoeg de grondslag te leggen voor het nieuwe netwerkmilieu van de zogenoemde maatschappij van controle, in verhouding tot welke *er geen buiten is*.

In de groeiende hoeveelheid literatuur over locatieve media wordt het begrip van “plaats-specificiteit” vaak getheoretiseerd in termen van een soort remedie tegen een diagnose van een technologisch gedreven dematerialisatie. Vertrekkend van de grammaticale definitie van locatief als duidend op een essentieel topologische in plaats van topografische opvatting van ruimte of plaats, onderzoekt hoofdstuk 3 een parallelle relatie tussen diagnose en remedie, zoals ontwikkeld in een traditie van Westers-Marxistisch gedachtegoed waarnaar ik verwijst in termen van positionaliteit. Ik identificeer deze problematiek met name in Fredric Jamesons programmatische visie op “de uitvinding en projectie van een globale cognitieve cartografie, op zowel een sociale als ruimtelijke schaal” (1984b, 92) als remedie voor zijn beroemde diagnose van het postmodernisme als de culturele logica van laat-kapitalisme—dat

hij beschrijft als “het grote globale multinationale en gedecentreerde communicatieve netwerk waarin wij onszelf als individuele subjecten gevangen vinden” (ibid, 84). Normatief in zijn doel, universeel in zijn bereik en globaal in zijn schaal—hij ziet geschiedenis als “cruciale afleveringen in een enkel en groots onvoltooid plot” (1983, 4)—is Jamesons project wezenlijk anders dan, bijvoorbeeld, dat van zijn tijdgenoot François Lyotard, die zoals bekend de postmoderne conditie aan een “ongeloof ten opzichte van meta-verhalen” (Lyotard 1984 xxiv) verbond. Beide theoretici, daarentegen, kunnen begrepen worden in die zin dat zij het postmodernisme identificeren met de esthetiek van het sublieme—waarvan Kant in zijn overpeinzingen beroemd beargumenteerde dat de kritische individu zichzelf in relatie tot een begrip van totaliteit positioneert—waarbij Jamesons benadering voortbouwt op een Westers-Marxistische interpretatie verschuldigd aan George Lukács, waarvan de laatstgenoemde stelde dat de allesverterende natuur van de kapitalistische productiewijze paradoxaal genoeg een universele positie van het subject produceerde. Jamesons gedachtegoed kan verder begrepen worden in relatie tot een metafysische variatie op het Marxisme, dat het proces waarbij kapitaal de economische uitwisseling dominant maakt over alle aspecten van realiteit, uitbreidt, waaraan een andere filosofische voorloper van Jameson in dit discours, Guy Debord, zou refereren als iets dat “geografische afstand elimineert alleen maar om intern de afstand in de vorm van een spectaculaire scheiding te oogsten” (Debord 1995, 120). Als mede-oprichter van de Situationistische avant-garde kunstbeweging, toegewijd aan het in de praktijk brengen van de Westers-Marxistische kritiek, trachtten Debord en zijn collega’s nieuwe esthetische vormen te ontwikkelen, vaak op het niveau van stedelijke ruimtelijke praktijken, die desondanks de gehele maatschappij adresseerden (Debord 2003, 29-42).

Ertoe komend naar zijn eigen benadering te verwijzen in termen van een “ruimtelijke dialectiek” (2009, 66) beschouwde Jameson architectuur als de geprivilegieerde esthetische

taal van het laat-kapitalisme—vanwege haar “virtuele onbemiddelde relatie” (1984b, 56) met het laatstgenoemde. Terwijl zijn benadering geciteerd zou worden als een substantiële invloed op de volgende “ruimtelijke omslag” in sociale theorie (Soja 1989, 62-64; Dear 2000, 47-69, Kitchin en Dodge 2011, 66-71; Warf en Arias 2008, 1-6), kan van Jameson gezegd worden dat hij een enigszins eigenaardige opvatting van ruimte had. Terwijl *cognitieve cartografie* oorspronkelijk verwijst naar het plaatsen van leergedrag in een aftakking van het veld van experimentele psychologie, associeert Jameson de term met de navigerende gewoonten van stadsbewoners zoals bestudeerd door de beroemde stedelijk planner Kevin Lynch (1960)—wiens werk vervolgens invloedrijk werd in interface design voor omgevingsmedia—waardoor hij zijn versie van het concept als een “extrapolatie van de ruimtelijke analyse van Lynch op het gebied van sociale structuur” (Jameson 1988, 353) definieerde. En terwijl er ook verschillende interpretaties van Jamesons eigen versie van het begrip bestaan, bekijk ik met name hoe nieuwe mediatheoretici de “esthetiek van kritische en dissidente cartografie” (Holmes 2009, 52) als manier hebben aangevoerd om de positionering in het genetwerkte tijdperk visueel te representeren aansluitend aan “de belangrijkste intellectuele projecten van het wereldwijde Linkse in de jaren 1990 [...] om de politieke economie van het neoliberale kapitalisme in kaart te brengen” (Holmes 2000).

Gegeven het relatieve gemak waarmee moderne software gebruikers toestaat om zichzelf in een netwerk van sociale relaties te positioneren, vervolg ik met de overweging of de hedendaagse culturele context wellicht dramatisch is veranderd ten opzichte van het moment waarop Jameson zijn versie van het concept dat “in plaats van een situatie waarin de productie van cognitieve kaarten onmogelijk is, we opgesloten zijn in een situatie waarin we ze continu produceren—of ten minste benaderingen ervan” (Chun 2011, 71) initieel voorstelde. Ik besluit vervolgens het hoofdstuk door kritisch te reflecteren op het filosofische

project van positionaliteit, met name op de esthetische oproepen van onbezoedelde vormen van Marxisme, zoals het Situationisme, als “symptomatisch van de hedendaagse eb en vloed van esthetica en politiek en de hervormingen van avant-garde gedachtegoed tot nostalgie” (Rancière 2004, 9).

Openend met een anekdote aangaande de titulair van deze dissertatie, *zoektocht naar locatie in een genetwerkt tijdperk*, waarin twee locavoren de precieze geografische herkomst van hun diner met kip proberen te bepalen, overweegt hoofdstuk 4 hoe de politieke en esthetische filosofie van Bruno Latour gezien kan worden als een problematisering van de locationele omslag. Oorspronkelijk opgeleid als antropoloog is het initiële doel van Latour tamelijk bescheiden, namelijk om de verbindingen die lokaal uitgevoerd worden, als het ware, slechts tussen discrete entiteiten in de formatie van zogenaamde actor-netwerken te traceren. Latour is notoir onverschillig over de verhoudingen van mensen en niet-mensen waaruit deze actor-netwerkassemblages bestaan als hij de materiële realiteit in semiotische termen van articulatie en vertaling van proposities zonder vastgestelde grenzen, die dus altijd herdistribueerbaar zijn, conceptualiseert—waarmee hij de naturalistische blik op de wereld, als uiteindelijk te reduceren tot materiële elementen, problematiseert. In plaats van materie beschrijft de notie van het netwerk vervolgens het proces waarmee relaties gestabiliseerd en zichtbaar gemaakt worden, waarmee “elk stadium stof is voor wat erna komt en vorm is voor wat ervoor komt” (Latour 1999, 74), zodat zowel materie als ruimte geconceptualiseerd zijn in termen van “uitstralende connectors” (Latour 2011b, n.p.), leidend tot de conclusie dat “geen plaats genoeg domineert om globaal te zijn en geen plaats afgesloten genoeg is om lokaal te zijn” (Latour 2005b, 204). Een fundamenteel axioma in dit denksysteem is dat “er geen verplaatsing is zonder vertaling” (Latour 1996a, 119), hetgeen betekent dat als een actie zich verplaatst het een medium moet hebben dat de actie omvormt—een vernieuwing in de

geschiedenis van metafysica waarnaar gerefereerd is als lokaal gebeurtenisme (Harman 2009, 82).

Met dit gegeven in het achterhoofd is het vervolgens de taak van de sociale wetenschapper om te proberen de series van verbindingen en synchrone veranderingen, die voorkomen in de performance van een specifiek actor-netwerk, te representeren. Terwijl gedurende de normale gang van zaken “actoren onophoudelijk deelnemen aan de meest diepzinnige metafysische constructies door alle elementen uit de wereld te herdefiniëren” (Latour 2005b, 51), hebben sociale theorieën vanuit Latours perspectief de neiging de vragen opgeroepen door deze entiteiten te reduceren in het belang van methodologisch misplaatste concepten die trachten “achter de schermen wat donkere krachten, die de touwtjes in handen hebben, te onthullen” (ibid, 22)—een kritiek die Latour toestaat om te beargumenteren dat, bijvoorbeeld, “kapitalisme niet bestaat” (1993, 173), althans niet in de alomvattende manier die Jameson oproept, om de eenvoudige reden dat het rekt op de performance van talloze lokale actoren om zijn bestaan te ondersteunen. In ieder geval gelooft Latour dat de rol van de sociale wetenschapper eruit bestaat “om ervoor te zorgen dat de veelheid aan stemmen [...] wordt gehoord” (Latour in Barron 2003, 93) en “niet om wat orde in de wereld te plaatsen” (ibid 2003, 81 nadruk van mij) zoals het geval is in de kritische traditie geassocieerd met Jameson in het vorige hoofdstuk.

Terwijl Latour dus bekend is vanwege het vormen van een *kritiek van een kritiek*—die zelf onderwerp van kritiek is geweest (Noys 2010, 80-105)—bepleit Latour wellicht niet zozeer een apolitieke benadering van sociale theorie, maar heeft hij eerder een enigszins esoterische blik op wat als politiek geldt. In overeenstemming met zijn de-bevoorrechtiging van de mens, benadrukt Latour de rol van nieuwe instrumenten en experimenten voor zowel het

gevoelig maken van individuen voor hun omgevingen als in voor het samenhouden van vormen van publieke samenkomst. Hiertoe geeft Latours politieke filosofie grote betekenis aan zowel esthetiek, in de oorspronkelijke zin betreffende sensatie, als aan materiële zaken, ook in de oorspronkelijke zin als verwijzend naar een verzameling of kwesties van zorg. Een discussie uit hoofdstuk 3 volgend, betreffende een zogenaamde “techno-epistemologie” (Rogers 2006, n.p.), hecht Latour veel waarde aan de rol van digitale topologische kaarten in “leren dat beïnvloed zal worden door” (Latour 2004c, 206) kwesties besloten in de omgeving. In overeenstemming met Heideggers poging om de gedesinteresseerde status van wetenschappelijke kennis te vervangen door een gesitueerde relatie tot dingen in de wereld–tegelijktijd de objecten van techno-wetenschap omarmend, op een uitgesproken on-Heideggeriaanse manier–in de “postepistemologische situatie” (2013a, 102), zoals Latour identificeerde, “[v]er van tegengestelde filters tot een ongedieerde blik, is het alsof hoe meer filters er waren, hoe helderder de blik” (1999, 137); mediatie verhoogt dus in tegenstelling tot vermindert de stabiele realiteit van de wereld.

Terwijl de dominante benadering voor het bestuderen van de morele en politieke valenties van technologieën die Foucault volgen zich neigen te focussen op de productiviteit van menselijke subjectiviteit (Marres en Lezaun 2011) is Latours benadering invloedrijk geweest in een recente zogenaamde “object omslag” in recente culturele theorie die overweegt hoe materiële dingen en fysieke locaties politieke capaciteiten verkrijgen die onderwerp zijn van publiek debat (Marres 2012). Gebaseerd op een theorie van representatie in de politieke, wetenschappelijke en esthetische zin van het woord, stelt Latour hier een pragmatische visie voor die een voorstelling maakt van hoe cruciale wetenschappelijke debatten opgenomen kunnen worden door zelfkritische onderzoeksgemeenschappen, door bijvoorbeeld kaarten en interfaces te gebruiken om de logistieke leveringsketen van

consumentenobjecten te herleiden. Terwijl sommigen hebben geclaimd dat deze nieuwe mediatraceerbaarheid “kapitalisme wellicht dwingt om ethisch te worden” (Arvidsson 2008, 336), beschouwen anderen zo een ethisch consumentisme slechts als een zoveelste depolitiserende instantie van neoliberale environmentaliteit. Op verschillende manieren conceptualiseren zowel Jameson als Latour vervolgens een oplossing voor de zoektocht naar locatie in cartografische termen, de eerstgenoemde in termen van absolute positionaliteit in een globale topologie en de laatstgenoemde in termen van relatieve nabijheid tot een unieke veelvoud. Terwijl Latours methodologische kritiek van Jameson overtuigend is, blijft het de vraag of Latours benadering op zich de spreekwoordelijke locavoren, waarmee ik dit hoofdstuk begon, in staat stelt om hun eigen parochiale interesses te overstijgen. In het laatste hoofdstuk doe ik daarom een poging om de vraag te adresseren hoe een politiek van verschil te balanceren is met Lukács’ uitdaging van totalisatie—dat “vanuit een ethisch gezichtspunt, niemand aan de verantwoordelijkheid kan ontsnappen met het excuus dat hij slechts een individu is op wie het lot van de wereld niet rust” (Lukács 1972, 8)—door de relatie tussen het locale en het globale samen te brengen door middel van de definiërende kwestie van deze eeuw, de antropogene klimaatverandering.

Terwijl het afsluitende hoofdstuk de ideeën en benaderingen met betrekking tot de zoektocht naar locatie uit de dissertatie als geheel samenbrengt, opent het met een terugkeer naar een afbeelding door Superstudio, die de wereld voorstelt als één wijds huiselijk interieur, als ingang tot een discussie met betrekking op vroegere en tegenwoordige visioenen van globaal omgevingsbestuur. In het licht van het concept van het Anthropocene—dat de mens behandelt als een geologische kracht die het land aan de oppervlakte van de aarde en haar atmosfeer transformeert (Crutzen 2002) en welke ontvangen is met oproepen om de planeet te “geoengineeren” (Brand 2010, 275-302)—kijk ik naar hoe de vroege jaren ‘70 aspecten van

het moderne debat over klimaatverandering instuderen en hoe het holistische denken uit deze periode—aangeduid door de slogan “denk globaal, handel lokaal”—wellicht de rol van zowel wetenschap als theologie in de politiek van natuur maskeert (Latour 2004d).

In dit hoofdstuk onderzoek ik Bruno Latours postenvironmentalisme dat om de constructie van nieuwe instrumenten vraagt, “uitrusting, instrumenten, vaardigheden en kennis die een nieuw begin van experimentele metafysica zullen toestaan, om collectief te beslissen over zijn habitat, zijn *oikos*, zijn vertrouwde verblijfsplaats” (Latour 2004d, 136). In tegenstelling tot de zogenaamde “hut-ecologie”-benadering van het environmentalisme uit de vroege zeventig met zijn afbeelding van het Ruimteschip Aarde, biedt Latour een beeld van verbinding op planeet-schaal zonder holisme, van Gaia (de oorsprong van het “geo”-voorvoegsel) als een levend systeem, samengesteld uit eigenheid in het aggregaat. Hiertoe beweert hij dat de planeet “volledig uitgerust met genoeg sensors” (Latour 2013, 96) gerenderd moet worden zodat wij, de bewoners, in staat zullen zijn om de consequenties van onze individuele acties die leiden tot klimaatverandering te voelen. Maar terwijl visionairs uit Silicon Valley van mening zijn dat “verbinding elk aspect van de maatschappij kan revolutioneren - politiek, sociaal, economisch [... en] alle meest dringende problemen van de wereld kan repareren” (Schmidt 2012), onderscheidt Latour zijn project van de liberale bestuurstraditie door middel van zijn idee van *cosmopolitiek*, dat claimt de gebrekkige modernistische epistemologie van het kosmopolitisme af te schaffen door het concept van representatie (in de politieke, wetenschappelijke en esthetische zin) radicaal uit te breiden als basis van een veel meer diverse staatsinrichting—in de antieke taal van democratische theorie, door *bios* uit te breiden door *logos* uit te verlengen tot *zoe*. Terwijl Latour claimt dat *oikos*, het oude woord voor huishouden en de gemeenschappelijke wortel van zowel ecologie als economie “niet langer in staat is te unificeren of pacificeren” (Latour 2013, 129), lijkt het,

praktisch gesproken, vanuit het perspectief van het concept van environmentaliteit zoals besproken in hoofdstuk 2, desondanks alsof een planeetbrede infrastructuur—een *kosmoikos* zoals ik dat noem—op zijn plaats zou moeten zijn als voorwaarde voor zijn cosmopolitiek.

Foucaults bewering volgend dat *oikonomía*, of het goddelijke providentiële bestuur van menselijke zielen, “één van de fundamentele elementen in Westerse cultuur geïntroduceerd” (Foucault 2009, 258) is, claimt Giorgio Agamben het begrip als basis van het gelijktijdige fenomeen van *adreseerbaarheid*, waardoor volgens de substantivistische kritiek “media mensen vervangen door hun adres” (Kittler 1996, 724). In tegenstelling tot Agambens en Jamesons pogingen om de metafysische dynamiek die aan de menselijke geschiedenis ten grondslag ligt te identificeren, is de benadering van mediagenealogie ontwikkeld in deze dissertatie uiteindelijk bescheidener in zijn poging tot omvang, enkel de vaak onverwachte echo tussen schijnbaar zeer uiteenlopende projecten identificerend, vanuit welk perspectief het concept van *kosmoikos* begrepen kan worden als een kaart van de wereld als een netwerk zonder buiten, gezien vanuit meerdere gezichtspunten.